

вивчення сильних і слабких сторін їхньої нервової системи, розробку рекомендацій щодо формування індивідуального стилю діяльності.

Результати експериментального дослідження, проведеного нами на факультеті іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, дають підставу вважати, що комплексна реалізація мотивуючої, регулюючої, розвиваючої та формуючої індивідуалізації сприяє підвищенню ефективності формування іншомовної комунікативної компетенції студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бим И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: Проблемы и перспективы. — М.: Просвещение, 1988. — 256 с.
2. Ильина Т. А. Педагогика: Курс лекций. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. — М.: Просвещение, 1984. — 496 с.
3. Именитова И. П. Динамика мотивации учебной деятельности взрослых // Вопросы психологического обоснования обучения иностранным языкам: Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. — 1982. — Вып. 187. — С. 19–26.
4. Мерлин В. С. Вопросы теории темперамента. — Пермь, 1974. — 280 с.
5. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. — Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. — К.: Ленвіт, 2002. — 328 с.
6. Николаева С. Ю. Основы индивидуализации процесса обучения иностранному языку в языковом педагогическом вузе: Дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. — К., 1988. — 487 с.
7. Платонов К. К. Структура и развитие личности. — М.: Наука, 1986. — 225 с.
8. Тести для всіх, хто вивчає іноземні мови / Укладачі: Артемчук Г. І., Ніколаєва С. Ю. та ін. — К.: Ленвіт, 2003. — 168 с.

Галина ДІДУК-СТУП'ЯК

ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ІНТЕРАКЦІЇ РІЗНОТИПОВИХ АСПЕКТІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті узагальнено теоретичні питання особистісно зорієнтованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на сучасному етапі; уточнено колективні та групові технології опрацювання навчального матеріалу як активних елементів лінгводидактичного процесу інтеракції різнотипових підходів до вивчення української мови в основній ланці школи.

Розробка теорії особистісно зорієнтованого навчання — одна з актуальних проблем у лінгводидактиці. Вона багатоаспектна і стосується з'ясування його сутності, психолого-педагогічних засад, організації навчального процесу на уроках української мови, формування умінь самоорганізації, рефлексії, вироблення критеріїв оцінювання не тільки навченості, а й науковості та сприяє змінам в особистісних структурах учнів.

Нині в Україні апробовано модель особистісно зорієнтованого навчання С. Подмазіна, комбіновану систему М. Гузика, програму «Крок за кроком» (для початкової школи) Н. Бібик, окремі аспекти цієї проблеми досліджують О.Савченко, І. Єрмаков, О. Пехота, А. Старєва та інші.

Мета нашої статті — визначити нові складові технології взаємодії різнотипових аспектів навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах; розкрити значення індивідуальних, колективних та групових технологій у процесі реалізації елементів компаративної методики опрацювання мовного матеріалу.

Загальною рисою всіх освітніх проектів нашого часу є орієнтація на особистість. Філософія навчання досліджує особистісно зорієнтовану освіту через категорії суб'єкта, свободи, саморозвитку, цілісності, діалогу, творчості. Психологи, педагоги і лінгводидакти, які розвивають концепцію особистісно зорієнтованої освіти, однастайні в тому, що освіта — це не формування особистості із наперед заданими властивостями, а створення умов для повноцінного прояву і відповідно розвитку особистісних якостей дитини.

Саме тут має панувати оптимістична атмосфера взаємоповаги, невимушеності, доброзичливості, тактовності, рівноправного партнерства, довіри до учня і віри в його можливості, уваги до неординарності мислення. Тільки за цієї умови можна сподіватися на оптимальний вияв інтелектуальних і мовленнєвих здібностей дитини як особистості. Як свідчить апробація створеної нами компаративної методики навчання української мови, інноваційність забезпечує інтенсивніший порівняно з традиційним розвиток мовно-мовленнєвої особистості лише за умови системноцілісного аспекту навчання відповідно до реалізації триєдиної поурочної мети. Цей аспект (а далі термінами-синонімами будуть — підхід, парадигма) (авт. Г.Д-С.) нами означений як інтеракція (взаємодія, поєднання) особистісно зорієнтованого, комунікативно-функціонального, системно-описового, компетентнісного, текстотворчого та соціокультурного підходів до вивчення мовного матеріалу в загальноосвітній основній школі. Це все істотно впливає на мотивацію навчальної діяльності, оскільки сприяє урізноманітненню навчальних дій, що в свою чергу запобігає втомі, викликає інтерес, активізує діяльність учнів і, як показує проведений формувальний експеримент, підвищує ефективність навчальної діяльності.

Інтерація різнотипових підходів передбачає також культуру розвитку мовлення на рівні внутрішнього Я, з використанням Я — висловлювань, організацію діалогонавчання на уроках української мови.

Традиційно вчителі вважають, що процес формування впевненої у собі, позбавленої комплексів, самостійної особистості повинен базуватися на постійному критичному оцінюванні, систематичному контролі своєї діяльності з обов'язковою вказівкою на помилки, проблеми, упущення, порівняння з кращими зразками, самонавчанням тощо. Насправді, процес становлення позитивної Я — концепції особистості дитини базується на трьох основних видах досвіду, які необхідні для встановлення Я, а саме: 1) увага і повага до неї; 2) справедливе ставлення зі сторін інших; 3) визнання ними цінності. Відповідно за таких умов відбувається внутрішній процес формування структури Я: 1) увага і повага до самої себе; 2) справедливе ставлення до самої себе; 3) визнання власної самостійності. Саме ці здатності необхідно для того, щоб людина стала автономною, автентичною і продуктивною.

Названі вище стереотипи на сьогоднішній день, на жаль, унеможливають у сучасній школі реалізацію особистісно зорієнтованого підходу у практиці вивчення української мови як рідної і як державної. Тому ми вбачаємо нагальну необхідність впровадження інноваційних підходів до навчання учнів основної школи з метою зміни ціннісно-сміслових установок на уроках української мови, розвитку діалогонавчання як найбільш ефективного механізму розгортання особистісного потенціалу дитини.

Для того, щоб досягнути реальні і потенційні можливості особистісно зорієнтованого навчання та діалогонавчання, необхідно зрозуміти їх сутнісні характеристики, які наразі активно обговорюються у філософській, психологічній, культурологічній, педагогічній та лінгводидактичній літературі.

Дослідження М. М. Бахтіна, І. Д. Беха, В. С. Біблера, С. Л. Братчека, М. Бумера, О. О. Галицьких, М. С. Кагана, М. В. Кларіна, Ю. М. Лотмана, К. Роджерса, В. В. Серікова, Л. О. Варзацької, О. М. Горошкіної, С. О. Караман, О. В. Глазової, Л. У. Мацько, Л. М. Паламар, М. І. Пентиліук, Г. Т. Шелехової та ін. дали можливість визначити комунікативно-інтерактивне навчання як унікальне середовище становлення компетентісно зрілої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Інтерація різнотипових аспектів вивчення української мови розкривається як процес прилучення особистості до культури, спосіб реалізації самопізнання, особистісного становлення. Духовні цінності неможливо передати шляхом пояснення, заучування, наказу, жорсткого контролю, зовнішнього монологічного впливу. Лише вдивляючись в іншу людину, вступаючи з нею в уявлюваний чи реальний діалог, людина розуміє саму себе, виходить за рамки уявлень про себе.

Під активною взаємодією навчання В. В. Серіков розуміє специфічне соціокультурне середовище, яке створює сприятливі умови для прийняття особистістю нового досвіду, ревізії попередніх смислів тощо. Автор окремо виділяє особливу якість діалогонавчання: у ньому рефлексія позицій учасників особистісно зорієнтованого навчання, їх логіко-вербальний виклад

органічно поєднується з когнітивним, дослідницьким ставленням до проблеми. Саме ця двоєдина спрямованість особистісного зорієнтованого підходу у взаємодії з комунікативно-функціональним, компетентнісним і соціокультурним аспектами вивчення мови, на думку автора, робить його універсальною характеристикою особистісно-розвивальних освітніх технологій.

У термінах К. Роджерса цей аспект визначається як істинність самовираження, конгруентність. Свобода є і передумовою навчання-партнерства, і відмінною рисою його здійснення, і в деякій мірі його результатом. У діалогонавчання здатен вступити школяр, який готовий до реалізації своїх знань у взаємодії з учнями. Прийняття чийось міркувань вимагає певних зусиль, але при цьому школяр отримує шанс реалізувати свій потенціал умінь і навичок, тобто одержаних компетенцій, і відповідно, перед ним відкривається простір особистісного зростання.

С. Л. Братченко в особистісно зорієнтованому навчанні пропонує використовувати поняття «комунікативні права особистості», за допомогою якого може бути описана система психолого-правових основ спілкування, яка визначає межі свободи співбесідників таким чином, щоб забезпечити їх взаємодію на основі взаємного визначення і без насилля. Він виділяє такі основні комунікативні права особистості: мати свою систему цінностей; бути відповідальним суб'єктом, співавтором спілкування (право на самодетермінацію); на гідність і її самоповагу; на індивідуальність і своєрідність, на відмінність від співбесідника; на незалежність і суверенітет; на вільну, нічим не регламентовану думку; на відстоювання своїх прав; на вміння дотримуватися правил мовленнєвого етикету.

Особистісно зорієнтований аспект опрацювання лінгвістичного матеріалу у взаємозв'язку із комунікативно-функціональним, текстоцентричним, соціокультурним і компетентнісним допомагають набуту учням мовно-мовленнєвих компетенцій, водночас виховуючи їх і розвиваючи як україномовну особистість.

Оптимальним середовищем актуалізації комунікативної компетенції особистості, а, отже, і необхідною умовою не просто осмисленого засвоєння інформації, але становлення, розвитку, зміни, збагачення ціннісно-сміслових ставлень і настанов у сфері навчання мови, на нашу думку, є лінгводидактичний простір поєднання різновекторних аспектів опрацювання мовного матеріалу. При цьому, потенціал навченості, як свідчать дані пілотажного дослідження, найбільш повно розгортатиметься у випадку, коли освітній процес буде опиратися на взаємодію таких змістовно-динамічних підходів, як:

а) *особистісно зорієнтований*, в основі якого лежать інтерактивні методи, ігрові форми навчальної взаємодії з притаманною для гри свободою, змагальністю, які є засадничими складовими компаративної методики, що актуалізує проблему самореалізації особистості і дозволяє їй у деякій мірі реалізувати свої потенції, створюючи власний світ, особливий простір, програючи в ньому свої і чужі моделі реальності; через імітацію життєвої ситуації, яка дозволяє апробувати цю цінність у дії і у спілкуванні з іншими людьми, у зіставленні з іншими загальнолюдськими цінностями;

б) *комунікативно-функціональний*, базисом якого є створення штучного мовного середовища, ситуативності, при якій відкритість виступає як спосіб презентації у зв'язному висловлюванні власних учнівських доповнень, дедуктивних і індуктивних міркувань, різножанрових описів, оповідей, парадоксальних фактів, дитячих фантазій, які не мають однозначного тлумачення; критична рефлексія, яка дозволяє звертатись до смислотворчості школяра замість механічного заучування (при цьому бажаним є момент з'ясування суб'єктом своїх розумінь щодо виучуваних граматичних явищ, що забезпечує розвиток критичного мислення у процесі з використанням компаративної методики;

в) *текстоцентричний*, що допомагає учням опанувати граматичні категорії, явища безпосередньо у зв'язному тексті, різних типів і стилів мовлення. Як показує практика, цей аспект дозволяє ознайомити школярів основної школи на матеріалі свого чи чужого висловлювання із значенням мовних одиниць, з правилами і особливостями їх використання у власному мовленні;

г) *компетентнісний*, ядром якого є здатність школяра накопичувати, адекватно застосовувати здобуті знання на практиці залежно від навчальної та життєвої потреби; це

метафоричне використання навчально-виховного матеріалу як механізму активізації синкретичного емотивного цілісного охоплення ситуації в єдності асоціативних, когнітивних та логічних зв'язків для актуалізації мисленнєво-мовленнєвих можливостей особистості;

д) *соціокультурний (культурологічний)* підхід, фундаментальними особливостями якого визнається взаємодія особистості зі світом культури, в якому відбувається осмислення, перегляд своїх цінностей, пошук шляхів саморозвитку, самоудосконалення, самовиховання; у процесі якого активно розвивається етноестетична рефлексивна функція мислення україномовної особистості.

З метою створення умов для розгортання навчального процесу в експериментальних класах було запропоновано систему роботи в групах, у яких віддзеркалені характеристики реальних процесів і явищ, які існують у концепт-положеннях особистісно зорієнтованих технологій у поєднанні з текстоцентричним, компетентнісним, комунікативно-функціональним та соціокультурним підходами щодо опрацювання мовних явищ.

Інтерацію різнотипових підходів, на чолі якої маніфестовано особистісно зорієнтовану парадигму оволодіння українською мовою як рідною і як державною, слід втілювати за рахунок поступового засвоєння школярами системи граматичних понять, різних видів мовленнєвої діяльності та інформації про особливості текстів різних типів жанрів і стилів мовлення й морально-етичних норм українців.

На таких уроках варто прослухати записи українських народних пісень. У процесі, організованого за допомогою комунікативно-ситуативних, лінгвостилістичних, когнітивно-креативних завдань, реалізується інтерація (взаємодія) особистісно зорієнтованого підходу із соціокультурним, комунікативно-діяльнісним, стилістично-функціональним, що входять у компетентнісний, аспектами сприймання та відтворення різножанрових і різностильових зв'язних висловлювань школярами. Осмислюючи цікаві щодо змісту й багаті на колоритні мовні засоби тексти, діти духовно збагачуються, вчать аналітично мислити, при цьому формується їхня самосвідомість. Важливим для особистісно зорієнтованого підходу є використання комплексу інноваційних технологій, інтерактивних форм, методів, прийомів та засобів навчання. Їх різноманітність зумовлена методичними етапами уроків: презентацією мовного матеріалу й засобів оперування ним; поясненням учителя; організацією самостійного пошуку учнів; осмисленням нових мовно-мовленнєвих явищ шляхом розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення); проведенням мовно-мовленнєвих тренінгів; використанням засвоєного матеріалу у процесі побудови власних висловлювань та їх екстраполяцією. Враховуючи названі етапи, пропонуємо наступну таксонімію методів й прийомів реалізації особистісно зорієнтованого підходу у поєднанні з текстоцентричним і компетентнісним на уроках української мови: бесіда (підготовча, повідомлювана, відтворювана, евристична, узагальнювальна, повторювальна, катехизисна); метод розповіді (пояснення); спостереження, трансформації, редагування, перекладу, конструювання, реконструювання, діалогів, диспуту, дискусії, прийоми стилістичного аналізу; мовного етюд; мовленнєвої замальовки тощо. Особистісно зорієнтований компонент неможливо застосовувати без комунікативно-діялісного, культурологічного підходів, які у свою чергу опираються на мовленнєве спрямування, індивідуалізацію навчання, функціональність, ситуативність навчання.

Увесь навчально-виховний процес слід підпорядковувати ставленню до учня як цікавого, бажаного співрозмовника і неповторної особистості. Цьому сприятиме передусім диференціація ще не зовсім традиційних для вітчизняної методики підходів до організації навчального простору на уроках мови. Важливим є для взаємодійного різнотипового навчання на уроках української мови уточнення мети уроку і вибір його типу. Також реалізуючи особистісно-зорієнтований підхід, ми використовували різні інтерактивні форми, методи, які допомагають організувати і розгорнути суб'єкт-суб'єкту взаємодію між учасниками освітньої програми, а саме: 1) рольова гра; 2) групова дискусія; 3) робота в малих групах; 4) творчі завдання; 5) мозкова атака; 6) інтерактивна міні-лекція; 7) колаж; 8) рефлексивні коментарі; 9) повчальні історії, яскраві метафори, казкові розповіді; 10) мовленнєві, лінгвостилістичні, ситуативно-комунікативні, імітаційні, когнітивні завдання.

Усі ці інноваційні технології та інтерактивні форми й методи навчання дають змогу задіяти не лише свідомість учня, але і почуття, емоції, інтуїцію, вольові якості, тобто залучають до процесу навчання цілісну особистість.

Наша нова методика передбачає активне використання можливостей так званого периферичного зору, завдяки якому людина сприймає значний обсяг інформації. Тому на стіні варто періодично вивішувати схеми, таблиці, цікаві повідомлення, стінгазети різного виховного спрямування, що виготовляють учні власноруч, які теж матимуть значний вплив на їх мовно-мовленнєвий розвиток і патріотичне виховання.

Таким чином, злободенна у лінгводидактиці проблема особистісно зорієнтованого підходу в сукупності з компетентнісною, текстоцентричною, комунікативно-функціональною, структурно-описовою та соціокультурною парадигмами вивчення української мови як рідної і як державної вказує на необхідність впровадження експериментальної методики у живу практику загальноосвітніх навчальних закладів із подальшим її удосконаленням і глибшим дослідженням.

Усі зазначені вище індивідуальні, колективні, групові технології, інтерактивні форми і методи дають можливість спостерігати, як в учнів основної школи поступово розвивається активна позиція україномовної особистості, формується свідоме, аналітичне, порівняльне, емотивне, мотивоване ставлення до предмета вивчення і до практичної мовленнєвої діяльності у всіх її видах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. — К.: ІЗМН, 1998. — С. 204.
2. Дідук Г. І. Лінгвостилістичні та комунікативно-ситуативні завдання на уроках рідної мови у 5–7 класах. Навчально-методичний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 96 с.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. — № 1. — 2002.
4. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. — Запоріжжя: Просвіта, 2000. — 248 с.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови, 2–12; 5–12. / Кер. В.Г. Редько. — Київ-Ірпінь, 2005. — С. 63.
6. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учиться. — М.: Смысл, 2002. — 528 с.
7. Сірик Т. Л., Сірик С.В. English 7 (3) — Підручник з англійської мови. — Полтава: «Довкілля-К», 2007. — С. 11.
8. Шендеровська Л. Особистісно зорієнтовані технології навчання // Освітянин. — 2004. — №1. — С. 9–11.

Мирослава КРИСЬКІВ

НАСТУПНІСТЬ У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ МІЖ СЕРЕДНЬОЮ І ВИЩОЮ ЛАНКАМИ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано необхідність наступності між шкільним курсом української мови та курсом «Українська мова за професійним спрямуванням», що читається у вищих навчальних закладах, за всіма змістовими лініями — мовною, мовленнєвою, соціокультурною та діяльнісною, за всіма видами мовленнєвої діяльності (сприймання і відтворення чужих та створення власних висловлювань в усній і письмовій формі), розглянуто умови, дотримання яких сприятиме успішному досягненню основної мети навчання — підвищенню мовленнєвої компетентності майбутніх спеціалістів.

Одним із важливих чинників успішного вивчення мови у ВНЗ є реалізація дидактичного принципу наступності. Важливе значення має опора на знання та вміння, набуті в школі (основи науки про мову, поняття про стилі, про терміни, про монологічне і діалогічне мовлення, правила орфографії і пунктуації, найважливіші якості мовлення, структура тексту, зв'язність викладу і т. ін.). Вони мусять бути основою для опрацювання змісту курсу «Українська мова з професійним спрямуванням», але докладно повторювати їх не дозволяє дефіцит аудиторного часу. Отже, слід шукати інших можливостей для реалізації ідеї наступності між загальноосвітньою і вищою школою.